

edilmiştir. Hicretin ikinci asrında bir ya-
ya askerini atıyresi 1000 dirhem veya 70
dinar, süvarininki ise bu miktarın iki ka-
tı kadardı. Kumandanların ve diğer özel
personelin atıyeleri ise daha fazla idi.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-‘Arab, “a‘â” md.; *Tacü'l-‘arûs*,
“a‘â” md.; Tehânevî, *Keşşâf*, II, 1076; *el-Mu-
vaftâ*, “Zekât”, 7; Ebü Yûsuf, *el-Harâc*, I, 311-
335; II, 197-203; Ebü Ubeyd, *el-Emvâl*, s. 318-
384, 580-581; İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, III, 296-
305, 336; İbn Zenceveyh, *Kitâbü'l-Emvâl*, Ri-
yad 1986, I, 510-612, 941; Taberî, *Târîh* (de
Goeje), I, 2412-2418, 2495, 2540; Mustafa Fay-
da, “Hz. Ömer’in Divân Teşkilâtı”, *Doğuştan
Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, İstanbul 1986,
II, 133-176; A. S. Tritton, “Notes and Com-
munication”, *BSOAS*, XVI (1954), s. 170-172;
Cl. Cahen, “A‘â”, *Et*² (Fr.), I, 751-752.

MUSTAFA FAYDA

ATÂ BEY, Mehmed

(1856-1919)

Son dönem

Osmanlı maliyeci, gazeteci ve
tarihçisi.

İstanbul'da doğdu. Beyrut nâibi Meh-
med Galib Bey'in oğludur. Tahsilini İst-
anbul, Tekirdağ ve Beyrut'ta yaptı. Bu
arada özel hocalardan Arapça, Farsça,
Fransızca ve İtalyanca dersleri aldı. Ma-
liye Nezâreti'ne bağlı kalemlerde, Nâfia
ve Adliye nezâretlerinde, Edirne, Cezâyir-i
Bahr-i Sefid ve Manastır vilâyeti Âşâr ve
Ağnâm nâzirliklerinde çalıştı. Posta ve
Telgraf umumi müfettişliği yaptı. 1905
yılında Diyarbekir, ertesi yıl Erzurum va-
liliğine tayin edildi. Fakat o sıralarda uy-
gulamaya konulan hayvânât-ı ehliyye rü-
sümü yüzünden çıkan olaylar üzerine
padişahın emriyle görevinden alındı. Ar-
dından Şûrâ-yı Devlet Maliye Dairesi âza-
lığına ve Rumeli vilâyeti umumi müfet-
tişliğine tayin edildi. II. Meşrutiyet'in ilâ-
nından sonra Posta ve Telgraf nâzirliği-
ne getirilmesi düşünüldüyse de jurnalcı-
lığı hakkında çıkan bazı söylentiler üze-
rine tayini gerçekleştirilmedi. 1909 Ağus-
tusunda İslahât-ı Mâlîyye Komisyonu üye-
liğine getirildi. 1919'da Tevfik Paşa ta-
rafından kurulan kabinede maliye nâzi-
rî oldu. Fakat o sıralarda yatalak hasta
bulduğundan nâzirlik koltuğuna otu-
ramadan bir hafta sonra 17 Receb 1337
(18 Nisan 1919) tarihinde Çağaloğlu'n-
daki evinde öldü. Mezarı Divanyolu'nda-
ki Sultan Mahmud Türbesi'ndedir. Çok
kısa süren nâzirliği sırasındaki yegâne
faaliyeti, yıllardan beri düşündüğü malî
islahata dair fikirlerini geniş bir rapor

halinde Bâbîâlî'ye sunması olmuştur. Dr.
Galib Ataç ile Nurullah Ataç Mehmed
Atâ Bey'in oğullarıdır.

Yukarıda sayılan resmî görevlerinin
yanında Atâ Bey Sıbyan Dârümuallimî-
ni'nde, Sütlüce Rüşdiyesi'nde, Mekteb-i
Sultânî'de, Mekteb-i Mülkiyye'de, Dârül-
fünun'da ve Medresetü'l-vâzîn'de ede-
biyat, ilm-i ahlâk ve tarih hocalığı yap-
mıştır.

Resmî hayatı boyunca çeşitli nişan ve
rütbelerle taltif edilen Atâ Bey, daha çok
ilmî ve fikrî çalışmalarıyla tanınmakta-
dır. *Sabah*, *Musavver Mir'ât-ı Âlem*,
Diyojen, *Tarîk*, *Mekteb*, *Servet-i Fün-
nün* ve *Pul* gibi gazete ve dergilerde ço-
ğu maliye ile ilgili olmak üzere değişik
konularda binlerce makale yazmış, bazı
yazılarında Mefharî takma adını kullan-
mıştır.

Eserleri. 1. *Musavver Elmenah*. Batı
dillerine almanak şeklinde geçmiş olan
bu Arapça kelimenin etimolojisine dair
bir risâledir. 2. *İktitâf* (İstanbul 1313-
1321). Dört ciltlik bir genel edebiyat an-
tolojisidir; uzun yıllar orta dereceli oku-
larda yardımcı ders kitabı olarak oku-
lmuştur. 3. *Tercüme Mecmuası* (İst-
anbul 1329). *İktitâf*'in tercüme kısımları
gibi yabancı dilde yazılmış bazı metin-
lerin çevirisini ihtiva eder. 4. *Güft ü Şe-
nîd* (İstanbul 1303r./1304). Bazı ibretli
hikâyelerin toplandığı tarihî ve ahlâkî bir
eserdir. 5. *Usûl-i İntihâb* (İstanbul 1329).
Raoul de la Grosserie'den yapılmış idari
ve içtimaî konulu bir tercümedir. Atâ
Bey'in ayrıca *Üç Fistanlı Kız*, *Leruj Da-
vası*, *Beyaz Boyun Bağlılar* (İstanbul
1307) ve *İşret*, *Kumar*, *Nisvan Belâsı*
(İstanbul 1923, 1926) adlı Fransızca'dan
çevirdiği tercüme romanları da vardır.
Bu eserleri yanında Mehmed Atâ Bey'in
adını duyuran asıl çalışması ve en bü-
yük hizmeti, şüphesiz Avusturyalı şarki-
yatçı Joseph von Hammer'in Osmanlı ta-
rihine dair meşhur eserini *Devlet-i Os-
mâniyye Târîhi* adıyla Türkçe'ye kazan-
dırmasıdır. Mütercim bu kitabı, eserin J.
J. Hellert tarafından Almanca'dan Fran-
sızca'ya yapılan tercümesinden çevirmiştir.
Atâ Bey bu tercümede, müellifin yer
yer yaptığı yanlışlıkları ve öne sürdüğü
bazı sübjektif yorumları da kaynaklara
ve devrinde çıkan en son araştırmalara
dayanarak dip notları halinde düzeltmiş-
tir. Atâ Bey, Hammer tarihi tercümesini
on beş cilt olarak yayımlamayı tasarla-
mışsa da 1329-1337 yılları arasında bu-
nun ancak on cildi yayımlanabilmiştir.
XI. cildi ise *Osmanlı Devleti Tarihi* adıyla

la 1947 yılında Maarif Vekâleti'nce ye-
ni harflerle bastırılmıştır. Neşredilen kı-
sımlar Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan
Köprülüler devrinin ortalarına kadar gel-
mektedir (geniş bilgi için bk. HAMMER –
PURGSTALL, Joseph Freiherr von).

Asabî bir mizaca sahip olan Atâ Bey
Hoca Atâ ve aşırı derecedeki çalışmalara-
ından dolayı da Deli Atâ diye anılırdı.
Yakınlarının ve oğlu Mehmed Galib Bey'-
in anlattığına göre az yer, az içer ve az
uyurdu. Hayatı düzenli değildi. Ömrü-
nün son yıllarını âdeta yatak içinde ya-
zarak ve çalışarak geçirmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Vakit, nr. 530, İstanbul 19 Nisan 1919; *Os-
manlı Müellifleri*, III, 110-111; Mehmed Nusret,
*Tarihçe-i Erzurum yahut Hemşehrîlere Arma-
ğan*, İstanbul 1338, s. 57-68; *Türkiye Maarif
Tarihi*, III, 1221-1222; Özege, *Katalog*, I, 277;
II, 461, 677; IV, 1812; V, 1967; Babinger (Üçok),
s. 435; Gövsa, *Türk Meşhurları*, s. 49; Mehmet
Zeki Pakalın, *Mâlîye Teşkilâtı Tarihi (1442-
1930)*, Ankara 1978, IV, 356-370; *TA*, IV, 79;
“A‘â” Bey”, *Et*² (Fr.), I, 752.

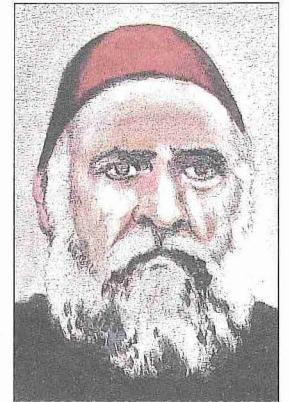
ABDÜLKADİR ÖZCAN

ATÂ BEY, Tayyazâde

(ö. 1880'den sonra)

Osmanlı tarihçisi ve devlet adamı.

1801'de İstanbul'da doğdu. Atâullah
Ahmed adıyla da tanınan Atâ Bey, Ender-
rûn-ı Hümâyün memurlarından Tayyar
Efendi'nin oğludur. Enderun'da yetişti
ve II. Mahmud'un iradesiyle orada göre-
ve başladı. Ancak babasının ölümü üzeri-
ne Enderun'dan ayrılarak sırasıyla Dâr-ı
Şûrâ kâtipliği, Giritli Mustafa Nâilî Pa-
şa'nın divan kâtipliği, serasker mektup-
çuluğu, Dâr-ı Şûrâ âzalığı (1844), Adana
ve Halep mal müdürlükleri, İstanbul mu-
hasebeciliği (1850), Ordu müsteşarlığı,
Cezâyir-i Bahr-i Sefid müsteşarlığı (1859)
görevlerinde bulundu. Bir süre memuri-

Tayyazâde
Atâ Bey

yetten ayrıldı, daha sonra Karahisar ve Kerasi mutasarrıflığı yaptı. Bâlâ rütbesiyle Harem-i şerif müdürü oldu (1876). Bu arada kendisine bazı siyasî meseleleri halletmek üzere Trablus, Girit, Lübnan gibi yerlerde geçici görevler de verildi. Medine'de bulunduğu sırada orada vefat etti. Ölüm tarihi *Sicill-i Osmânî*'de 1877, *Osmanlı Müellifleri*'nde 1880 olarak gösterilmişse de bu tarihlerden biraz daha sonra öldüğü tahmin edilmektedir.

Atâ Bey, yaptığı devlet hizmetlerinden ziyade beş ciltlik *Târih*'i ile şöhret kazanmıştır. O zamana kadar kullanılmamış bazı kaynaklardan da faydalanarak kaleme aldığı bu eseri, saray ve bilhassa Enderun teşkilâtı için oldukça önemlidir. Birinci ciltte eserin yazılış sebebi, Osman Gazi'den Kanûnî'ye kadar saray ve Enderun teşkilâtı, kanunları, âdâbı, saray mensuplarının görevleri, teşkilâtle ilgili bazı terimler üzerinde durmuş; ikinci ciltte Enderun ve saraydan yetişen yetmiş dokuz sadrazam, üç şeyhülislâm, otuz altı kaptanpaşa ve diğer bazı rütbe ve makam sahiplerinin biyografilerini anlatmış; üçüncü ciltte

XIX. yüzyılın bazı devlet adamları ile kendisinin bulunduğu memuriyetleri, eserin hazırlanışı sırasında faydalandığı kaynakları ve müelliflerini belirtmiş; dördüncü ciltte Osmanlı padişah ve şehzadeleriyle Enderun'dan yetişen şairlerin hayatlarına dair bilgiler ve şiirlerinden örnekler; beşinci ciltte de padişahlara göre kronolojik kısa bir Osmanlı tarihi ile nazım ve nesir halinde bazı metinler vermiştir. Eserin bilhassa Enderun ve saray teşkilâtı ile II. Mahmud ve Abdülmecid devirlerinden bahseden kısımları önemlidir. Müellif eserinin üçüncü cildinde babasının ve kendisinin tayin edildiği memuriyetler, üstlendiği siyasî görevler hakkında da müstakil başlıklar halinde ayrıntılı bilgi vermektedir.

Atâ Bey'in *Târih*'i beş cilt halinde 1293'te İstanbul'da basılmıştır. Birinci, ikinci ve üçüncü ciltlerin başında devrin tanınmış birçok devlet adamı ve bilgini- nin takrizleri yer almaktadır. Aynı zamanda şiir de yazan Atâ Bey'in kendi hattı ile bir divanı vardır (Millet Ktp., Ali Emîrî, Manzum, nr. 360). Arapça'dan müellifi tesbit edilemeyen *Tuhfetü'l-fârisîn fi ahvâli huyûli'l-mücâhidîn* (Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi, nr. 1503) adlı at ve atçılık sanatıyla ilgili bir eser tercüme etmiştir. Ayrıca *Râgıb Paşa Mecmuası*'na zeyil sayılan ve *Tayyazâde Mecmuası* adıyla tanınan eserinde çeşitli biyografiler, bir kısım tarihî olaylara ait notlar ve bazı manzum parçalar bulunmaktadır (Millet Ktp., Ali Emîrî, nr. 81-82).

BİBLİYOGRAFYA :

Atâ Bey, *Târih*, III, 95-108, 120, 206, 228, 239, 247, 251-254; *Sicill-i Osmânî*, III, 481-482; *Osmanlı Müellifleri*, III, 108; İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, I, 117-120; Babinger (Üçok), s. 397-398; Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, I, 175; Nihal Erk, "Tuhfetü'l-fârisîn fi ahvâli huyûli'l-mücâhidîn", *DTCFD*, XVII/3-4 (1959), s. 495-511; "Atâ", *TA*, IV, 78-79.

MEHMET İPŞİRLİ

ATÂ b. DİNÂR

(عطاء بن دينار)

Ebû'z-Zeyyât (Ebû Talha)
Atâ b. Dînâr el-Hüzelî
(ö. 126/744)

Mısırlı tefsir ve hadis âlimi.

Hayatı hakkında bilgi yoktur. Saîd b. Cübeyr, Hakîm b. Şüreyk ve Ebû Yezîd el-Havlânî gibi âlimlerden rivayette bulunmuştur. Ancak Saîd b. Cübeyr'den rivayet ettiği tefsiri ondan bizzat alma-

mış, Halife Abdülmelik b. Mervân'ın isteği üzerine Saîd b. Cübeyr'in telif ettiği bu eseri Emevî sarayında bularak rivayet etmiştir. Doğrudan doğruya Saîd b. Cübeyr'den herhangi bir şey duymuş değildir. Amr b. Hâris, Saîd b. Ebû Eyyüb ve İbn Lehîa gibi birçok kişinin kendisinden rivayette bulunduğu Atâ b. Dînâr güvenilir bir muhaddis (sika, sadûk) olarak değerlendirilmiş, rivayetleri *Şa-âhîh-i Buḥârî* ile Ebû Dâvûd ve Tirmizî'nin sünenlerinde yer almıştır. Atâ b. Dînâr Mısır'da vefat etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, VI, 473; İbn Ebû Hâtim, *el-Merâsîl*, Beyrut 1403/1983, s. 131; *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VI, 332; Zehebî, *Mizânü'l-î'tidâl*, III, 69-70; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VII, 198-199; *Keşfü'z-zunûn*, I, 453; Sezgin, *GAS*, I, 32.

ABDULLAH AYDEMİR

ATÂ b. EBÛ REBÂH

(عطاء بن أبي رباح)

Ebû Muhammed Atâ b. Ebî Rebâh
Eslem el-Kureşî
(ö. 114/732)

Tâbiîn devri Mekke
fıkıh mektebinin tanınmış temsilcisi,
muhaddis ve müfessir.

Doğum tarihi kesin olarak bilinmeyen Atâ, Nübye asıllı bir aileden olup Yemen'in Cened şehrinde dünyaya geldi. Kaynaklarda Hz. Ömer veya Hz. Osman'ın hilâfeti sırasında (bazılarına göre 27/647 yılında) doğduğuna dair rivayetler vardır. Mekke'ye çok küçük yaşta giden ve orada pek çok sahâbiden ilim öğrenen Atâ, Mekkeli Benî Fihri veya Cumah ailesinin mevlâ*sı idi. Bizzat kendisi, görüştüğü ve kendilerinden hadis rivayet ettiği sahâbî sayısının 200'e vardığını söylemektedir. Bunlar arasında İbn Abbas, İbn Ömer, Âişe, Câbir b. Abdullah, Muâviye, Abdullah b. Zübeyr ve Ebû'd-Derdâ gibi sahâbenin önde gelenleri bulunmaktadır. Kendisinden hadis rivayet eden ve ilim tahsilinde bulunanlar arasında da Mücâhid, İbn Cüreyc, Ebû Hanîfe, Evzâl, Zührî, Amr b. Dînâr, İbn Ebû Leylâ ve daha birçok tanınmış tâbiîn devri âlimi vardır. Atâ, Emevî hânedanına karşı halifelüğünü ilân eden Abdullah b. Zübeyr'in mücadele yıllarında onun safında yer almış ve bir çarpışma sırasında kılıç darbesiyle bir eli kesilmiştir. Biri daha önce kör olan gözlerinden diğeri de hayatının sonlarına doğru görmez olmuş ve 732 tarihinde Mekke'de

Tayyazâde Atâ Bey'in tercüme ettiği *Tuhfetü'l-fârisîn* adlı eserinin ilk sayfası (Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi, nr. 1503)

